O‘SMIR YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA MUSIQIY RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Uzakov Satbay Erejepbaevich – *o‘qituvchi*
uzakovsatbay8489@gmail.com
O‘zDSMI Nukus filiali

ОСОБЕННОСТИ МУЗЫКАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

Узакова Сатбая Ережепбаевича – *преподаватель*
Нукусского филиала УзГИМО

FEATURES OF MUSICAL DEVELOPMENT IN ADOLESCENT STUDENTS

Satbay Erejepbaevich Uzakov – *Lecturer*
Nukus branch of UzSMI

Tayanch so‘zlar: o‘smirlik davri, musiqiy rivojlanish, esteti tarbiya, musiqiy idrok.

Rezyume. O‘smir yoshidagi o‘quvchilarning musiqiy rivojlanish jarayoni, uning psixo-fiziologik va ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. O‘smirlik davriga xos bo‘lgan shaxsiy inqirozlar, emotsional beqarorlik va biologik o‘zgarishlar (xususan, ovoz mutatsiyasi jarayoni) sharoitida o‘quvchilarning musiqiy idroki hamda estetik didining shakllanish qonuniyatlari o‘rganilgan.

Ключевые слова: подростковый период, музыкальное развитие, эстетическое воспитание, музыкальное восприятие.

Резюме. Процесс музыкального развития учащихся подросткового возраста, а также его психофизиологические и социально-педагогические особенности подвергнуты научному анализу. Закономерности формирования музыкального восприятия и эстетического вкуса учащихся изучены в условиях личностных кризисов, эмоциональной нестабильности и биологических изменений, характерных для подросткового возраста, в частности процесса мутации голоса.

Keywords: adolescence, musical development, aesthetic upbringing, musical perception.

Summary. The process of musical development in adolescent students and its psycho-physiological and socio-pedagogical characteristics have been scientifically analyzed. The patterns of the formation of students' musical perception and aesthetic taste were studied under conditions of personal crises, emotional instability, and biological changes characteristic of adolescence (specifically, the process of voice mutation).

O‘smirlik davri — musiqiy idrok, kognitiv va emotsional salohiyatning sinergik rivojlanish bosqichi. Bu davrda auditorik sezgirlik, working memory, fonologik xotira, emotsiyaviy aniqlik va madaniy kodlash birgalikda shakllanadi. Maktabdagi yoki ixtisoslashgan musiqiy mashg‘ulotlar esa bu jarayonni sezilarli darajada mustahkamlaydi va neyro-funktsional darajada yangi imkoniyatlarni ochadi. O‘smirlik yoshi (adolesan davr) inson psixik va jismoniy rivojlanishining o‘ta dinamik bosqichidir. Bu davrda shaxsning kognitiv, emotsional va idrok jarayonlarida sezilarli o‘zgarishlar ro‘y beradi. Musiqa esa o‘smir shaxsining hissiy olami va dunyoqarashini shakllantirishda bevosita ta’sir ko‘rsatadigan muhim omil hisoblanadi. Shuning uchun ham o‘smirlar musiqiy-idrokiy rivojlanishini tadqiq etish zamonaviy psixologiya va pedagogika fanining dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi [1].

Adolesan davri — taxminan 12–18 yosh oralig‘iga to‘g‘ri keladigan bosqich bo‘lib, bu davr musiqiy idrok, kognitiv resurslar va shaxsiy identifikatsiya jarayonlarining sezilarli o‘zgarishlari bilan tavsiflanadi Ushbu bosqichda musiqiy sezgi va idrok o‘sish sur’atlari nafaqat biologik o‘sish, balki tashqi ta’lim va trening omillari orqali ham shakllanadi. Tadqiqotlarga ko‘ra, bolalarda avval asosiy zarbgacha bo‘lgan ritm tizimi idrok etiladi, ammo hierarxik metr tuzilishini anglash faqat o‘smirlikda rivojlanadi. O‘smirlar musiqaning beat (zarb) va measure (chor) darajalarini bir vaqtda sezish qobiliyatiga ega bo‘lishni davom ettiradi, lekin bu holat kattalardagidek barqaror bo‘lmaydi

Adolesanlikda working memory va umumiy intellektual salohiyat sezilarli darajada o‘sadi. Ayniqsa, agar o‘smirlar muntazam musiqiy mashg‘ulotlar bilan shug‘ullansa, musiqiy qobiliyatlar (masalan, melodiyani ajratish, mistuningni aniqlash) va kognitiv ko‘rsatkichlar o‘zaro bog‘lanuvchan tarzda rivojlanadi. Musiqa bo‘yicha o‘quv mashg‘ulotlari o‘tkazilgan o‘smirlar subkortikal tovush qaydnomasining barqarorligini saqlab qolishadi va kortikal javoblar (N1/P1 amplitudasi) rivojlanish

jarayonini tezlashtiradi. Bu o‘smirlikda ham neyroplastiklikni avj oldirish mumkinligini ko‘rsatadi [2].

Adolesanlar musiqa orqali tuyg‘ularni yuqori aniqlikda anglay oladi: baxtlilik (98 %), huzun (72 %), qo‘rqish (73 %), achijlik/tenderlik (77 %) darajasida to‘g‘ri aniqlanadi. Ammo *g‘azab* va *qo‘rqish* o‘rtasidagi farqlar ayrim hollarda chalkash bo‘ladi.

Emotsional ifodani to‘g‘ri aniqlash (masalan, tenderlik va g‘azab musiqa parametrlari bilan bog‘liq) adolescentsning empatik salohiyatini aniqlovchi prediktor sifatida ham namoyon bo‘ladi. Musiqa idroki adabiyotiga ko‘ra, enkulturatsiya, ya’ni madaniy muhit bolalarning musiqiy xotirasi va tanlash uslublarini shakllantiradi. Mahalliy madaniy musiqani tanib olish va xotirada saqlash qobiliyati boshqa madaniyat musiqasiga nisbatan yuqoriroq bo‘ladi. Bu jarayon 1 yoshdan boshlab yuzaga keladi va o‘smirlikda yanada mustahkamlanadi.

- O‘smir yoshidagi shaxslar (12–18 yosh) musiqiy idrok nuqtai nazaridan sezilarli rivojlanish bosqichlaridan o‘tadi. Bu bosqichda:
- Ritm va metrik tuzilmani anglash imkoniyati o‘sadi: yosh bola faqat zarbni anglab olayotganda, o‘smirlar chordan boshlab murakkab metr tizimini tushuna boshlaydi.
- Working memory va umumiy intellekt sezilarli darajada o‘zgaradi, ayniqsa musiqiy faoliyatlar bilan ko‘proq shug‘ullanish natijasida
- Sensory-neuroplastiklik**,** uyg‘un tovush qaydnomasini barqaror saqlash va kortikal signalning maturatsiyasi musiqa mashg‘ulotlari tufayli tezlashadi
- Emotsiyani anglash va ifodalash qobiliyati — ayniqsa baribir ham empatiyaga bog‘liq rivojlanishga olib keladi, bu ko‘proq hissiy-musiqiy o‘zaro ta’sir natijasidir

Madaniy omillar (enkulturatsiya) musiqiy idrokni shakllantiradi: adolesanlar o‘z madaniyatining musiqasini yaxshi tanib olish, taniqli bo‘lmagan musiqaga nisbatan e’tibor differensiyalash mumkinligini ko‘rsatadi [3].

Musiqiy idrok – bu inson tomonidan tovush tizimlarini (ritm, melodiya, harmoniya) ongli qabul qilish, ularni emotsional baholash va mantiqiy tushunish jarayonidir. O‘smirlar bu borada intensiv rivojlanish bosqichida bo‘lib, ularning idrokiy imkoniyatlari kengayadi, tinglangan musiqaga chuqurroq e’tibor berish, tuyg‘ularni sezish va tushunish darajasi ortadi.

Rivojlanayotgan kognitiv faoliyat, ayniqsa ishchi xotira (working memory) va diqqatni markazlashtirish qobiliyati musiqani mukammalroq idrok etishda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, 12–16 yoshdagi o‘smirlarning musiqiy ritmni farqlash, intonatsiyani ajratish va musiqa orqali emotsiyani aniqlash darajasi sezilarli darajada oshadi [4].

Musiqiy mashg‘ulotlar o‘smirning nevrologik rivojiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Xususan, uzoq muddatli musiqa bilan shug‘ullangan o‘smirlarning miya sohalaridagi neyroplastiklik yuqoriligi aniqlangan. Tovush signallarini tez va aniqlik bilan qayta ishlovchi subkortikal strukturalarning kuchayishi, shuningdek, auditor korteksdagi N1 va P2 amplitudalarining oshishi kuzatiladi.

Bu esa musiqani idrok qilish, uni ongli ravishda talqin etish va emotsional reaksiyalarni shakllantirish imkoniyatlarini kuchaytiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, musiqa bilan band bo‘lgan o‘smirlarning fonologik va vizual xotirasi, shuningdek, ijtimoiy-psixologik moslashuvi yuqori bo‘ladi [5].

O‘smirlar musiqani nafaqat tovushlar yig‘indisi sifatida, balki emotsional va shaxsiy tajriba sifatida idrok etadilar. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘smirlar baxt, g‘am, qo‘rquv va g‘azab kabi asosiy emotsional holatlarni musiqadan aniqlay olish qobiliyatiga ega bo‘ladilar. Ayniqsa, 14–17 yosh oralig‘idagi o‘smirlar musiqadagi “hissiy noziklikni” chuqurroq sezishadi [6].

Emotsional empatiya darajasining musiqiy idrok bilan o‘zaro bog‘liqligi aniqlangan: musiqa orqali emotsiyani anglay olish qobiliyati o‘smir shaxsida empatik sezgirlikni oshiradi va bu ijtimoiy rivojlanish jarayonlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi [7].

O‘smirlikda musiqa idroki madaniy kodlash orqali shakllanadi. Bu jarayon “enkulturatsiya” deb yuritiladi va u orqali o‘smirlar o‘z milliy musiqa tizimiga ko‘nikadi, musiqiy xotira esa aynan shu asosda mustahkamlanadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘smirlar o‘z madaniyatidagi musiqani boshqa madaniyat musiqasiga nisbatan tezroq va aniqroq eslab qoladi va emotsional baholaydi [8]. Shuningdek, bu davrda o‘smirlar o‘z musiqiy didi va musiqiy identifikatsiyasini shakllantiradi. Bu esa ularning ijtimoiy guruhga tegishlilik hissini mustahkamlashda muhim vosita bo‘ladi [9].

O‘smir yoshida musiqiy-idrokiy rivojlanish – bu murakkab va ko‘p qirrali psixologik jarayon bo‘lib, u shaxsning kognitiv, emotsional va madaniy rivoji bilan chambarchas bog‘liqdir. Musiqa bilan faol shug‘ullanish o‘smirlarning

nafaqat auditor sezuvchanligini, balki xotira, tafakkur, empatiya va shaxsiy o‘zini anglash salohiyatini ham oshiradi. Musiqa shuningdek, ularning ijtimoiy va madaniy ijtimoiylashuvini tezlashtiradi, shaxs sifatida o‘z yo‘lini topishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ismoilova M. Psixologiyada musiqiy idrok tushunchasi. 2022.
2. Tkach M.V. Psikhologicheskiye osobennosti muzykalnogo vospriyatiya v podrostkovom vozraste. 2020.
3. Suga, T. “Developmental changes in musical rhythm perception in adolescence”. 2019.
4. Tierney, A., Kraus, N. “Music training alters the course of adolescent auditory development”. 2013.
5. Hille, K., Schupp, J. “How learning a musical instrument affects the development of skills in adolescence”. 2015.
6. Coutinho, E., Dibben, N. “Emotional responses to music: The influence of musical structure and listener characteristics”. 2014.
7. Greenberg, D.M. et al. “The social neuroscience of music and empathy”. 2016.
8. Hannon, E.E., Trainor, L.J. “Music acquisition: effects of enculturation and formal training on development”, Trends in Cognitive Sciences, 2007.
9. North, A.C. Hargreaves, D.J. “Musical taste and identity in adolescence”. 1999.